

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ



Панов Микола Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права № 2,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
академік НАПрН України, Україна, м. Харків
e-mail: criminallaw2v@gmail.com
ORCID 0000-0002-6323-6489

doi: 10.21564/2414–990x.146.176976

УДК 343.2.01:164.2

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ І ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОНЯТІЙНИХ АПАРАТІВ НАУК КРИМІНАЛЬНОГО ЦИКЛУ

Розглянуто питання співвідношення і взаємозв'язку понятійних апаратів наук кримінального циклу: кримінального, кримінального процесуального, кримінального виконавчого права, кримінології, криміналістики, що базуються на методах диференціації й інтеграції наук. Метод диференціації дозволяє поділяти відповідні галузі знань на певні групи і розглядати їх як самостійні науки; метод інтеграції висвітлює процеси зближення і взаємодії наук, їх взаємопроникнення на рівні окремих елементів понятійних апаратів: правових категорій, понять юридичної термінології. Виокремлюється клас «міждисциплінарних» категорій понять і термінів, які є предметом науки кримінального права й використовуються всіма науками кримінального циклу. Запропоновано їх трактувати в усіх випадках виходячи зі змісту і обсягу, які вкладає в них наука кримінального права. Інші категорії, поняття і терміни, що є предметом прикладних наук кримінального циклу, мають розглядатися в усіх випадках їх використання з огляду на трактування наукою, що їх розробляє.

Ключові слова: понятійні апарати наук кримінального циклу; правові категорії; правові поняття; юридична термінологія; диференціація наук; інтеграція наук; міждисциплінарні категорії, поняття, терміни.

Панов Н. И., доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой уголовного права № 2, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, академик НАПрН Украины, Украина, г. Харьков.

e-mail : criminallaw2v@gmail.com ; ORCID 0000-0002-6323-6489

О соотношении и взаимосвязи понятийных аппаратов наук уголовного цикла

В статье исследуются вопросы соотношения и взаимосвязи понятийных аппаратов наук криминального цикла: уголовного, уголовного процессуального, исправительно-трудового права, криминологии, криминалистики базирующиеся на методах дифференциации и интеграции. Метод дифференциации позволяет подразделять соответствующий объем знания на определенные группы и рассматривать их как самостоятельные науки; метод интеграции выявляет процессы сближения и взаимодействия наук, их взаимопроникновения на уровне отдельных элементов понятийных аппаратов этих наук: правовых категорий, понятий юридической терминологии. Выделяется класс «междисциплинарных» категорий, понятий и терминов, которые являются предметом науки уголовного права и используются всеми науками криминального цикла. Предлагается их трактовать в научных исследованиях, в правотворчестве и правоприменении во всех случаях исходя из содержания и объема, которые вкладывает в них наука уголовного права. Другие категории, понятия и термины, которые выступают предметом других наук криминального цикла, должны рассматриваться во всех случаях исходя из их трактовки в науках, предметом разработки которых они являются.

Ключевые слова: понятийные аппараты наук криминального цикла; правовые категории; правовые понятия; юридическая терминология; дифференциация наук; интеграция наук; междисциплинарные категории, понятия, терминология.

Актуальність теми. Проблема понятійних апаратів наук кримінального циклу, особливо їх співвідношення і взаємозв'язку, досі є недостатньо розробленою. Між тим у літературі стверджується, що одні й ті ж правові категорії, поняття і терміни, що становлять зміст понятійних апаратів більшості (або всіх) наук кримінального циклу, мають трактуватися різним чином і кожна з цих наук може розробляти «свої» категорії, поняття і термінологію. Цей підхід – надто спірний – важливий як для юридичної науки, так і для вирішення практичних питань у законотворчій і правозастосовній діяльності. Вказані обставини і обумовили вибір теми публікації щодо співвідношення і взаємозв'язку понятійних апаратів наук кримінального циклу.

Мета статті – дослідити співвідношення і взаємозв'язок понятійних апаратів наук кримінального циклу на рівні правових категорій, понять і юридичної термінології, розробити і обґрунтувати правила трактування одних і тих же («міждисциплінарних») категорій, понять і термінів, що використовуються різними науками кримінального циклу і галузями законодавства.

Вклад основного матеріалу. До наук кримінального циклу (блоку) в літературі відносять: кримінальне право, кримінальне процесуальне право, кримінально-виконавче право, криминологію, криміналістику [1, с. 77–79]. Ці юридичні науки об'єднуються головним чином єдиною для них узагальненою предметно-прагматичною проблемою – проблемою боротьби із злочинністю, що базується на міжгалузевій фундаментальній науковій основі – «загальній теорії боротьби із злочинністю», в якій обґрунтовується специфічний і комплексний підхід діяльності держави і суспільства у цій надзвичайно важливій сфері [2, с. 170–223]. Проте кожна із указаних наук має суттєві відмінності від інших, що прослідковується на різних рівнях – на рівні предметів дослідження, змісту, завдань, обсягу і меж наук, їх понятійних апаратів тощо. Основу даного підходу становить *метод диференціації наук* (від лат. differentia – поділ, розчленування

цілого на якісно відмінні частини), який є засадничим у наукознавстві при поділі наукових знань на певні групи (види) й виокремленні тих чи інших видів наук [3, с. 241]. Застосування цього методу надає підстави констатувати, що наукові знання у сфері кримінального циклу (кримінальне право, кримінально-процесуальне право, кримінологія, криміналістика тощо) – це група самостійних, відносно відокремлених *галузей знань*, які з точки зору їх дисциплінарної організації слід визнавати як *самостійні науки*.

Особливу роль у диференціації наук кримінального циклу мають *понятійні апарати* цих наук. Термін «понятійний апарат науки» означає збірне поняття, до структури якого входять його складові елементи: юридичні категорії, поняття і юридична термінологія, що являють собою тісно взаємопов'язані і взаємодіючі юридичні логіко-лінгвістичні утворення, обумовлені предметом відповідної науки [4, с. 205–222].

Розробка системи категорій, понять та юридичної термінології, з'ясування їх взаємозв'язку і взаємодії та одночасно відносної їх відокремленості, встановлення інтегративних зв'язків із понятійними апаратами суміжних галузей знань – найважливіші завдання і функції кожної із юридичних наук. Чим досконаліші їх понятійні апарати, детальніше розроблені категорії, поняття та відповідна їм термінологія, глибше з'ясований їх зв'язок і співвідношення з системою елементів понятійних апаратів інших наук, тим досконалішим є науковий «інструментарій» відповідної науки і її дисциплінарна організація, тим більш повно і точно відображає вона сутність явищ об'єктивної дійсності, що дозволяє більш успішно опановувати цими явищами і позитивно впливати на них [5, с. 3–8].

Отже, кожна із наук кримінального циклу в своєму змісті має систему категорій, понять і термінів, які об'єктивно обумовлені історично сформованим предметом науки і належать безпосередньо саме даній науці. Так, у кримінальному праві до них можна віднести категорії «злочин», «склад злочину», «кримінальна відповідальність», «вина», «суб'єкт злочину», «покарання», поняття конкретних злочинів, передбачених нормами Особливої частини КК і т. п.; у кримінології – «злочинність», «причини злочинності», «умови, що сприяють вчиненню злочину», «попередження злочинів», «особистість злочинця» та ін.; у кримінальному процесі «державне обвинувачення», «обвинувачений», «досудове слідство», «потерпілий», «вирок», «кримінальне провадження», «докази» тощо; у криміналістиці – «криміналістична тактика», «криміналістична техніка», «криміналістична ідентифікація», «трасологія», «слідча тактика», «методика розслідування окремих видів злочинів» та ін. Ці категорії, поняття і терміни в системі інших логіко-лінгвістичних елементів зазначених наук, в їх єдності та взаємодії і утворюють понятійні апарати кожної з наук, що дозволяє, зокрема, відокремлювати, диференціювати і ідентифікувати відповідні галузі знань як самостійні науки.

Поряд з диференціацією наук кримінального циклу спостерігається і їх *інтеграція* (від лат. integration – об'єднання окремих частин в єдине ціле), зумовлена перш за все тим, що ці науки досліджують окремі аспекти одного

і того ж загального (узагальненого) для них об'єкта – злочинності та заходів, що застосовуються державою і суспільством у боротьбі з нею. Найбільш повно і рельєфно інтеграційні процеси проявляються в тому, що всі ці науки досить часто оперують одними і тими ж категоріями, поняттями і термінами, такими, наприклад, як «злочин», «склад злочину», «суспільно небезпечне діяння», «вина», «мотив», «мета», «спосіб вчинення злочину», «покарання», поняттями конкретних складів злочинів: «вбивство», «крадіжка», «грабіж», «розбій», «зґвалтування» і т. п. Причому всі науки кримінального циклу включають ці категорії, поняття і терміни у зміст свого понятійного апарату і використовують як логіко-юридичний інструментарій для вирішення завдань, що стоять перед кожною з них. Тому категорії, поняття і терміни подібного роду набувають значення «міждисциплінарних» чи «міжгалузевих». Вони, безумовно, якісно доповнюють систему категорій, понять і термінів кожної з наук кримінального циклу, роблять їх понятійні апарати більш повними, ємними, логічно завершеними. З огляду на те, що названі «міждисциплінарні» поняття використовуються всіма вказаними науками, їх можна віднести до категорії «регіональних» понять [6, с. 27].

Однак слід зазначити, що більшість «міждисциплінарних» категорій, понять і термінів: «злочин», «суспільно небезпечне діяння», «склад злочину», «вина», «мотив» і ін. об'єктивно відображають різні аспекти таких соціально-правових явищ соціально-правової реальності, як злочин, покарання або кримінальна відповідальність, які є предметом дослідження безпосередньо науки кримінального права [7, с. 539–543]. Тому зазначені елементи понятійного апарату виступають перш за все предметом науки кримінального права, яка і повинна в першу чергу займатися їх розробкою, аналізом і вивченням явищ та процесів реальної дійсності, що відображаються цими поняттями. Однак це не означає, що інші науки кримінального циклу не можуть розробляти названі категорії, поняття і терміни. Останні, як зазначалося, в низці випадків входять також до змісту понятійного апарату кримінології, кримінального процесу, криміналістики та інших наук кримінального циклу і тому можуть бути предметом їх вивчення, оскільки при єдності предмета дослідження різні науки, як відомо, можуть ставити перед собою різні завдання і вирішувати їх різними, специфічними для них засобами, прийомami й методами і отримувати залежно від цього різні результати.

Але обсяг і межі вивчення та використання «міждисциплінарних» категорій, понять і термінології названими науками, а також значення отриманих висновків кожної з них для інших суміжних галузей знання зовсім не однакові. Обумовлено це тим, що зазначені науки, перебуваючи в тісному взаємозв'язку, в той же час різним чином співвідносяться між собою. Різне співвідношення цих наук є, зокрема, наслідком того, що одні з них становлять собою фундаментальні науки, а інші – прикладні. У правознавстві, як відомо, проводиться підрозділ наук і галузей права на фундаментальні і прикладні [8, с. 20–21; 9, с. 28–33]. *Фундаментальні науки* розкривають сутність і закономірності розвитку явищ об'єктивного світу та відповідають на питання: «що пізнається?»

і «як пізнається?». *Прикладні ж науки* вирішують завдання використання отриманих наукових знань про об'єктивну дійсність для вирішення конкретних практичних завдань і відповідають на питання: «для чого пізнається?» [10, с. 45–53]. Фундаментальні правові науки завжди первинні, виступають базисом для групи інших наук (сім'ї наук), бо містять такий відправний (установчий) логіко-юридичний «матеріал», який лежить в основі прикладних наук. Тому науки, які вивчають проблеми боротьби зі злочинністю, є підстави також поділяти на фундаментальні та прикладні.

З викладеного випливає, що основою всіх наук кримінального циклу є наука кримінального права, завданням і предметом якої є пізнання злочину, покарання, кримінальної відповідальності, кримінального законодавства як явищ соціально-правової реальності. Вона з'ясовує їх істотні ознаки, правові форми прояву, розробляє заходи щодо правильного застосування кримінального законодавства та його удосконалення. Інші ж науки цього циклу, перебуваючи у нерозривному зв'язку з кримінальним правом, мають призначення забезпечувати реалізацію основних положень та приписів, що розробляються цією фундаментальною наукою. Так, нерозривним є зв'язок кримінального права з кримінологією, що носить генетичний характер, оскільки кримінологія як самостійна галузь правової науки вийшла з кримінального права, спирається на розроблені наукою кримінального права питання злочину, складу конкретних злочинів, покарання, заходів боротьби зі злочинністю в цілому. Тому кримінальне право є для кримінології безумовно базовою (фундаментальною і відправною) наукою [11, с. 70; 12, с. 58–67]. Водночас кримінологія у свою чергу збагачує кримінальне право широким комплексом знань про злочинність, її причини, ефективність різних соціально-попереджувальних заходів у боротьбі з нею і т. п., що суттєво поповнює науковий «арсенал» кримінального права [13, с. 14–61]. Отже, тут виявляється взаємний реальний вплив кожної з наук на іншу (взаємодія наук).

Матеріальне кримінальне право, що виступає предметом дослідження науки кримінального права, є нормативно-правовою базою для виникнення кримінальних процесуальних відносин. Останні, маючи свій самостійний зміст, виступають правовою формою встановлення в діях особи, визнаної винною у вчиненні суспільно небезпечного діяння, наявності складу злочину як обов'язкової умови кримінальної відповідальності і призначення відповідного покарання, що визначаються нормами кримінального права. Звідси випливає, що кримінально-процесуальні відносини є формою, в якій реалізуються кримінально-правові правовідносини [14, с. 106–107]. На цій основі має вирішуватися і питання про співвідношення норм кримінального права і кримінального процесу, яке в юридичній науці вже давно розглядається як взаємовідношення форми і змісту в їх діалектичній єдності: один і той же дух повинен оживляти судовий процес і закони, бо процес є лише форма життя закону, отже, прояв його внутрішнього життя [15, с. 158]. Таким чином, матеріальне кримінальне право виступає змістом відповідної кримінально-процесуальної форми. Кримі-

нально-процесуальний закон забезпечує реалізацію норм кримінального закону і тому має допоміжний, «службовий» характер по відношенню до норм матеріального права [16, с. 84]. З цього випливає, що наука кримінального процесу, предметом якої є норми кримінально-процесуального права, зберігаючи основні риси фундаментальності, має по відношенню до науки кримінального права «допоміжний», «службовий» характер і тому в даному співвідношенні наук виконує функції науки прикладного характеру.

У тісному взаємозв'язку з науками кримінального права і процесу перебуває і криміналістика. Цей зв'язок також є генетичним, бо криміналістика бере свій початок перш за все в теорії кримінального права і кримінального процесу, де і відбувалося формування її основ. Тому вплив матеріального і процесуального права на криміналістику є надзвичайно великим. Норми кримінального права, – писав А. А. Піонтковський, – мають визначальне значення для розуміння змісту об'єктивної істини в кримінальному процесі та кола тих обставин, які повинні бути встановлені у кожній конкретній справі [17, с. 11]. Поняття складу злочину, центральне для науки кримінального права, має істотне значення при побудові методик розслідування злочинів. Ознаки конкретних складів визначають в кінцевому підсумку предмет розслідування по кожній справі [18, с. 31]. Не менш тісним є зв'язок між криміналістикою і наукою кримінального процесу. Дані процесуальної науки, зокрема, загальні положення теорії доказів, як вказували Г. М. Міньковський і А. Р. Ратинов, є вихідними і визначальними для науки, що розробляє деталізовані рекомендації щодо збирання і дослідження доказів [19, с. 147]. Тому низка положень криміналістики базується на основі теорії кримінального процесу, наприклад, криміналістична тактика, рекомендації з планування слідства, виконання слідчих дій тощо. Рішення питань криміналістичної техніки і тактики неможливо без застосування і неодмінного дотримання норм кримінального процесу, так само як застосування більшості норм кримінального процесу потребує широкого і оптимального використання криміналістичних знань. Найважливішим завданням криміналістики є забезпечення правильного і точного застосування норм кримінального права і процесу. У зв'язку з цим видається обґрунтованим твердження про те, що криміналістика є прикладною наукою по відношенню до кримінального та кримінально-процесуального права і, отже, по відношенню до наук кримінального права та кримінального процесу [20, с. 87–89; 21, с. 20–23].

Таким чином, наука кримінального права, поєднуючи в собі риси фундаментального і прикладного знань, являє собою по відношенню до кримінології, кримінального процесу, криміналістики, інших суміжних наук фундаментальну науку, є теоретичною і нормативною базою всіх наук кримінального циклу. Тому ці науки перебувають не тільки у відношеннях *координації*, а й *субординації*, тобто підпорядкування, причому визначальне значення в їх субординуючому співвідношенні має наука кримінального права. Отже, є підстави стверджувати, що у випадках використання положень науки кримінального права іншими науками кримінального циклу останні при розробці питань, що

випливають з предмета їх дослідження і одночасно належать кримінальному праву, мають виходити з основних положень теоретичних розробок науки кримінального права. Стосовно розглядуваного питання це означає, що зазначені науки, використовуючи категорії, поняття і термінологію, що розробляються наукою кримінального права і відносяться до класу «міждисциплінарних», користуються ними в цілому як даними. Так, категорії (кардинальні поняття) «злочин», «склад злочину», «вина», «співучасть у злочині», «суб'єкт злочину», «незакінчений злочин», «злочин», формулювання окремих складів злочинів кримінологія, як зазначав М. І. Ковальов, черпає з кримінального законодавства та з кримінально-правової теорії і не може довільно їх інтерпретувати [22, с. 58]. Кримінально-правова теорія та заснований на ній кримінальний закон, вважає О. М. Джужа, дають юридичну характеристику злочинам і злочинцям (суб'єктам злочину. – М. П.), що є обов'язковим для кримінології [23, с. 361]. При вживанні в процесуальному законі кримінально-правового поняття, на думку В. І. Камінської, йому не може надаватися інше значення в порівнянні з кримінальним законом [16, с. 98–99]. Точно так, вважав і Р. С. Белкін, криміналістика не розробляє питань кримінального права, а бере готові рішення цієї науки [24, с. 38].

Викладене дає підстави стверджувати, що міждисциплінарні категорії, поняття і термінологія, які розробляються наукою кримінального права і використовуються іншими суміжними науками, характеризуються досить високим рівнем абстрагування. Вони володіють основними суттєвими ознаками, що визначають сутність явищ, які відображаються цими поняттями і тому не створюються, а використовуються («акумуляуються», «асимілюються») кримінологією, кримінальним процесом, криміналістикою як дані (наявні). Тому зазначені науки як такі, що знаходяться у відносинах субординації з наукою кримінального права, при використанні категорій, понять і термінів, що відносяться до класу міждисциплінарних та виступають предметом науки кримінального права, мають виходити із того змісту і обсягу, які вкладає в них наука кримінального права.

Але запропонований підхід поділяють не всі науковці. Деякі з них вважають, що кожна із наук кримінального циклу, оперуючи поняттями, що відносяться до класу «міждисциплінарних» і є предметом науки кримінального права, може трактувати їх по-різному і вкладати в них різний зміст. Так, Ю. Д. Блувштейн, Н. А. Добринін, С. Г. Курганов стверджують, що в кримінології в кримінально-правові поняття науковці-кримінологи можуть вкладати *свій зміст* [25, с. 45; 26, с. 61–62]. Д. А. Шестаков вважає, що наука про злочинність, не замикаючись на кримінально-правовому визначенні злочину, має потребу розробити своє особисте кримінологічне поняття, яке більшою мірою відповідає його суті. Він запропонував *у кримінології під злочин* розуміти діяння, що становить для людини і суспільства значне зло, безвідносно до визнання такого діяння злочином у законі [27, с. 80], що суперечить закону про кримінальну відповідальність. – (М. П.). Схожі погляди висловлювали і інші науковці-кримінологи [28, с. 113–119]. У криміналістиці Г. Г. Зуйков, І. III. Жорданія вважають, що кри-

мінальне право, криміналістика, кримінологія при вивченні способу вчинення злочину, абстрагуючись від тих його сторін, які для них байдужі, вивчають *різні за змістом* (курсив наш. – М. П.) поняття, за допомогою яких досліджується один і той же об'єкт [29, с. 54; 30, с. 91]. Подібні девіації мають місце і у законотворенні, коли при розробці й прийнятті нормативно-правового акта в певній галузі запозичуються і використовуються поняття чи терміни іншої галузевої належності, які, однак, ще недостатньо ґрунтовно розроблені чи не апробовані наукою і практикою, або такі, яких ця наука ще «не знає», або які тільки виступають предметом наукових дискусій. У цьому відношенні звертають на себе увагу недоліки у рішенні Верховної Ради України при прийнятті Законом України від 13.04.2012 р. № 4651-VI Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) (набрав чинності 20.11.2012 р.), в якому передбачені особливості досудового розслідування (дівзнання) *кримінальних проступків* (п. 7 ч. 1 ст. 3, ст. 215, статті 298–302 КПК). Але *на той час* категорія кримінального права «кримінальний проступок» *ще не була відома кримінальному законодавству України* (вона лише обговорювалась в наукових колах) і тому, безперечно, не могла використовуватися в КПК для вирішення як кримінально-процесуальних, так і кримінально-правових питань для законодавчої регламентації дівзнання щодо кримінальних проступків – досить важливої сфери діяльності держави у боротьбі зі злочинністю. Лише 22 листопада 2018 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII, який набирає чинності з 1 січня 2020 р., ця кримінально-правова категорія була законодавчо визначена шляхом внесення змін і доповнень до КК (ч. 1, ч. 2 ст. 12) і КПК, і таким чином раніше допущена помилка була виправлена. Подібні негативні практики у законотворенні, як і у правозастосуванні, неприпустимі.

Аналізуючи вищезазначені позиції науковців і практику законотворення зауважимо, що зміст будь-якого поняття, як відомо, утворює сукупність основних істотних ознак явищ (об'єктів), що становлять зміст поняття. Тому, якщо слідувати вказаним судженням і практикам, то потрібно визнати, що кожна з названих наук може визнавати істотними різні, навіть не суттєві ознаки одних і тих же явищ (об'єктів). Але таке рішення є помилковим, оскільки істотні ознаки, що утворюють зміст «міждисциплінарних» понять, відображають сутність явищ реальної дійсності, яка безвідносна щодо того, – яка з наук кримінального циклу прагне її пізнати. Крім того, подібний підхід не враховує фундаментального і визначального значення науки кримінального права (основною якої є нормативно-правова система – кримінальне законодавство) по відношенню до інших наук кримінального циклу.

Викладене при цьому зовсім не виключає можливості розроблення міждисциплінарних категорій, понять і термінології, що відносяться до понятійного апарату науки кримінального права, в кримінології, кримінальному процесі та криміналістиці. Але ознаки, що складають зміст даних категорій, понять

і термінів у цих суміжних науках, повинні бути *похідними* від основних істотних ознак відповідних елементів понятійного апарату науки кримінального права. Тому вказані категорії, поняття, терміни в зазначених науках (в кримінології, криміналістиці та ін.) повинні мати похідний характер відносно тих чи інших елементів понятійного апарату кримінального права. Особливість же цих елементів полягає в тому, що вони характеризують явища об'єктивної дійсності з урахуванням завдань, що стоять перед зазначеними науками і впливають з предмета їх дослідження.

Наука кримінального права, маючи лише їй притаманну, відносно струнку і досконалу систему категорій, понять і термінів, водночас у низці випадків використовує відповідні елементи понятійних апаратів інших наук прикладного характеру, що відносяться до кримінального циклу, і включає їх таким чином до свого понятійного апарату. Так, в Особливій частині кримінального права вживаються поняття «арешт», «привід», «затримання», «вирок», «рішення», «вирок суду», «свідок», «перекладач» та інші, що належать до кримінального процесу, поняття: «вогнепальне зброя», «холодна зброя» і ін., які розробляються криміналістикою. Так само криміналістика в багатьох випадках спирається на поняття, що розробляються наукою кримінального процесу, а також на теоретичні положення, що розробляються в кримінології. Аналогічно кримінальний процес та кримінологія оперують поняттями і термінами, які розробляє криміналістика. Отже, в усіх вказаних випадках має місце взаємопроникнення наук (яскраво виражена інтеграція), що спостерігається на рівні окремих елементів їх понятійних апаратів. Причому використання кожної з названих наук понять і термінів, що відносяться до суміжних галузей знань, не повинно носити, як видається, довільний характер. Відомо, що наукові поняття суб'єктивні за характером їх утворення, але об'єктивні в своїх витоках, генезі, в цілому нерозривно пов'язані з об'єктивним світом і відображають його в узагальнених і суттєвих ознаках відповідного поняття. Розробляючи «свої» поняття, кожна з наук кримінального циклу визначає сутність відповідних об'єктивних явищ і фіксує їх в поняттях шляхом аналізу, абстрагування від несуттєвих властивостей відповідних об'єктів пізнання, на підставі узагальнення і синтезу суттєвих основних їх ознак. Таким чином, зміст категорій, понять і термінів цих наук у кінцевому рахунку визначається явищами об'єктивного світу, що входять до предмета їх дослідження. Тому якщо та чи інша наука кримінального циклу включає в свій понятійний апарат категорії, поняття і терміни суміжних наук, що не відносяться до класу «міждисциплінарних» понять, тобто розробляються безпосередньо не наукою кримінального права, а іншими науками, то повинна користуватися ними як даними (наявними) і виходити саме з того змісту (обсягу), який вкладають у ці поняття відповідні науки. Інше рішення суперечило б логіці наукового аналізу, унеможливлювало б дослідження проблем, що стоять перед кожною з наук кримінального циклу, особливо у сферах, де ці науки тісно змикаються, навіть перетинаються одна з іншою на рівні тих чи інших елементів понятійних апаратів цих наук.

Висновки. Сформульовані положення і пропозиції щодо співвідношення і взаємозв'язку понятійних апаратів наук кримінального циклу мають важливе значення як для організації і проведення наукових досліджень у вказаних науках, так і для вирішення практичних питань у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема в законотворчій і правозастосовній діяльності. Визначальною доміантою у цій діяльності й головною метою тут має бути досягнення узгодженості і несуперечливості понятійних апаратів наук кримінального циклу – їх категорій, понять і юридичної термінології, особливо у ситуаціях, коли одна галузь знань (науки) використовує певні елементи понятійного апарату іншої. Трамбування в подібних випадках відповідних категорій понять і термінів, що відносяться до класу «міждисциплінарних», має здійснюватися на викладених вище наукових засадах. Виходячи з цього, вважаємо неприпустимим різне визначення і трактування одних і тих же категорій, понять і юридичних термінів, що використовуються у суміжних (споріднених), але все ж таки різних науках кримінального циклу, і відносяться до класу «міждисциплінарних». Визначальним у даному разі є їх трактування у кримінальному праві. Це має особливе значення у науках, до предмета яких належать (як їх нормативно-правова основа) відповідні галузі законодавства: кримінальне, кримінально-процесуальне, кримінально-виконавче. Ці законодавчі системи мають бути чітко скоординовані, а їх понятійні апарати логічно узгоджені, суперечності і різні трактування одних і тих же категорій, понять і термінів у цих різних (хоча й споріднених) галузях законодавства неприпустимі.

Список літератури

1. Карпец И. И. Соотношение криминологии, уголовного, исправительно-трудового права. *Советское государство и право*. 1981. № 4. С. 77–79.
2. Зеленецкий В. С. Общая теория борьбы с преступностью. Концептуальные основы. Харьков : Основа, 1994. 321 с.
3. Философия. Энциклопедический словарь / под ред. А. А. Ивина. Москва : Гардарики, 2004.
4. Панов М. І. Понятійний апарат кримінального права та його наукове і практичне значення. *Право України*. 2018. № 4, С. 205–222.
5. Панов Н. И. Проблемы методологии формирования понятийного аппарата юридической науки. Харьков : Право, 2011.
6. Готт В. С., Урсул А. Д. Общенаучные понятия и их роль в познании. Москва, 1975.
7. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17. Кримінальне право. Харків : Право, 2017.
8. Алексеев С. С. Отрасли советского права: проблемы, исходные положения. *Советское государство и право*. 1979. № 9. С. 20–21.
9. Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. Москва, 1976.
10. Кедров В. М. Соотношение фундаментальных и прикладных наук. *Вопросы философии*. 1972. № 2. С. 45–53.
11. Теоретические основы предупреждения преступности. Москва, 1970.
12. Панов М. І., Панова С. В. Криминологія і кримінальне право: до проблеми співвідношення й міждисциплінарних наукових зв'язків. *Вісник криминологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 58–67.

13. Филимонов В. Д. Криминологические основы уголовного права. Томск : Изд-во ТГУ, 1981.
14. Ковалев М. И. Советское уголовное право : курс лекций. Вып. 1. Свердловск, 1971.
15. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения : в 39 т. Т. 1. Москва : Политиздат, 1955.
16. Каминская В. И. Взаимоотношение уголовного и уголовно-процессуального права. *Вопросы борьбы с преступностью*, 1975. Вып. 22.
17. Пионтковский А. А. К вопросу о теоретических основах советской криминалистики. *Советская криминалистика на службе следствия*. 1955. Вып. 6.
18. Советская криминалистика. Теоретические проблемы. Москва, 1978.
19. Миньковский Г. М. Ратинов А. Р. О предмете криминалистики и ее соотношении с другими отраслями научного знания. *Проблемы борьбы с преступностью*. 1979. Вып. 30.
20. Васильев А. Н. Критические замечания о соотношении криминалистической и уголовно-процессуальной теории доказательств. *Советское государство и право*. 1979. № 4. С. 87–89.
21. Матусовский Г. Л. Криминалистика в системе научных знаний. Харьков, 1976.
22. Ковалев М. И. О роли научных понятий в уголовном праве и криминологии. *Правоведение*. 1980. № 5.
23. Українська криминологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джужа. О. М. Литвинов. Харків : Золота миля, 2017.
24. Белкин Р. С. Теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики. Москва, 1970.
25. Блувштейн Ю. Л., Добрынин Н. А. Основания криминологии (опыт логико-философского исследования). Минск, 1990.
26. Курчанов С. И. О стереотипах в криминологии. *Государство и право*. 1998. № 1. С. 61–62.
27. Шестаков Д. А. Криминология: преступность как свойство общества : краткий курс. Санкт-Петербург, 2001.
28. Кондратюк Л. В., Овчинский В. С. Еще раз о криминологическом понятии преступности и преступления. *Журнал российского права*. 2004. № 9. С. 113–119.
29. Зуйков Г. Г. Криминалистическое понятие и значение способа совершения преступления. *Труды Высшей школы МООП СССР*. 1967. Вып. 15.
30. Жордания И. Ш. Структура и правовое значение способа совершения преступления. Тбилиси, 1977.

References

1. Karpec, I.I. (1981). Sootnoshenie kriminologii, ugovnogo, ispravitel'no-trudovogo prava. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*, 4, 77–79 [in Russian].
2. Zeleneckij, V.S. (1994). Obshhaja teorija bor'by s prestupnost'ju. Konceptual'nye osnovy. Khar'kov: Osnova [in Russian].
3. Filosofija. Jenciklopedicheskij slovar'. A.A. Ivin (Ed.). (2004). Moscow: Gardarika [in Russian].
4. Panov, M.I. (2018). Ponjatiinyi aparat kryminalnoho prava ta yoho naukovе i praktychne znachennja. *Pravo Ukrainy*, 4, 205–222 [in Ukrainian].
5. Panov, N.I. (2011). Problemy metodologii formirovanija ponjatijnogo apparata juridicheskoj nauki. Khar'kov: Pravo [in Russian].
6. Gott, B.C., Ursul, A.D. (1975). Obshhenauchnye ponjatija i ih rol' v poznanii. Moscow [in Russian].
7. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia. (Vols. 1–20); Vol. 17: Kryminalne pravo. (2017). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
8. Alekseev, S.S. (1979). Otrاسli sovetskogo prava: problemy, ishodnye polozhennja. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*, 9, 20–21 [in Russian].
9. Vasil'ev, A.M. (1976). Pravovye kategorii. Metodologicheskie aspekty razrabotki sistemy kategorij teorii prava. Moscow [in Russian].

10. Kedrov, V.M. (1972). Sootnoshenie fundamental'nyh i prikladnyh nauk. *Voprosy filosofii*, 2, 45–53 [in Russian].
11. Teoreticheskie osnovy preduprezhdenija prestupnosti. (1970). Moscow [in Russian].
12. Panov, M.I., Panova, S.V. (2018). Kryminolohiia i kryriminalne pravo: do problemy spivvidnoshennia y mizhdystyplinarnykh naukovykh zv'iazkiv. *Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*, 2 (19), 58–67 [in Ukrainian].
13. Filimonov, V.D. (1981). Kriminologicheskie osnovy ugovolnogo prava. Tomsk: Izd-vo TGU [in Russian].
14. Kovalev, M.I. (1971). Sovetskoe ugovolnoe pravo. Issue 1. Sverdlovsk [in Russian].
15. Marks, K., Jengel's, F. (1955). Sochinenija. (Vols. 1–39); Vol. 1. Moscow: Politizdat [in Russian].
16. Kaminskaja, V.I. (1975). Vzaimootnoshenie ugovolnogo i ugovolno-processual'nogo prava. *Voprosy bor'by s prestupnost'ju*, issue 22 [in Russian].
17. Piontkovskij, A.A. (1955). K voprosu o teoreticheskikh osnovah sovetskoj kriminalistiki. *Sovetskaja kriminalistika na sluzhbe sledstva*, issue 6 [in Russian].
18. Sovetskaja kriminalistika. Teoreticheskie problemy. (1978). Moscow [in Russian].
19. Min'kovskij, G.M. Ratinov, A.R. (1979). O predmete kriminalistiki i ee sootnoshenii s drugimimi otrasljamy nauchnogo znanija. *Problemy bor'by s prestupnost'ju*, issue 30 [in Russian].
20. Vasil'ev, A.N. (1979). Kriticheskie zamechanija o sootnoshenii kriminalisticheskoy i ugovolno-processual'noj teorii dokazatel'stv. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*, 4, 87–89 [in Russian].
21. Matusovskij, G.L. (1976). Kriminalistika v sisteme nauchnyh znanij. Khar'kov [in Russian].
22. Kovalev, M.I. (1980). O roli nauchnyh ponjatij v ugovolnom prave i kriminologii. *Pravovedenie*, 5 [in Russian].
23. Ukrainska kryminolohichna entsyklopediia. V.V. Cherney, V.V. Sokurenko, O.M. Dzhuzha, O.M. Lytvynov (Eds.). (2017). Kharkiv: Zolota mylia [in Ukrainian].
24. Belkin, P.C. (1970). Teorija otrazhenija i metodologicheskie problemy sovetskoj kriminalistiki. Moscow [in Russian].
25. Bluvshitejn, Ju.L., Dobrynin, N.A. (1990). Osnovaniya kriminologii (opyt logiko-filosofskogo issledovanija). Minsk [in Russian].
26. Kurchanov, S.I. (1998). O stereotipah v kriminologii. *Gosudarstvo i pravo*, 1, 61–62 [in Russian].
27. Shestakov, D.A. (2001). Kriminologija: prestupnost' kak svojstvo obshhestva: kratkij kurs. Sankt-Peterburg [in Russian].
28. Kondratjuk, L.V., Ovchinskij, V.S. (2004). Eshhe raz o kriminologicheskom ponjatii prestupnosti i prestuplenija. *Zhurnal rossijskogo prava*, 9, 113–119 [in Russian].
29. Zujkov, G.G. (1967). Kriminalisticheskoe ponjatie i znachenie sposoba sovershenija prestuplenija. *Trudy Vysshej shkoly MOOP SSSR*, issue 15 [in Russian].
30. Zhordanija, I.Sh. (1977). Struktura i pravovoe znachenie sposoba sovershenija prestuplenija. Tbilisi [in Russian].

Panov M. I., Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Criminal Law No. 2, Yaroslav Mudryi National Law University, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Ukraine, Kharkiv.

e-mail : criminallaw2v@gmail.com ; ORCID 0000-0002-6323-6489

On the correlation and interconnection of conceptual apparatuses of the criminal cycle sciences

The article examines the relationship and interconnectedness of the conceptual apparatus of the criminal cycle sciences: criminal, criminal procedural, labor law, criminology, forensics based on the methods of differentiation and integration. The differentiation method allows you to subdivide the corresponding amount of knowledge into certain groups and consider them as independent

sciences; integration method – reveals the processes of convergence, and interaction of sciences, their interpenetration at the level of individual elements of their conceptual apparatuses of these sciences, legal categories, concepts of legal terminology. The formulated provisions and proposals for the correlation and interconnection of the conceptual apparatus of the criminal cycle sciences are important both for the organization and conduct of scientific research in the specified sciences, as well as for solving practical issues in the field of combating crime, in particular in law-making and law enforcement activities. The decisive dominant in this activity and the main goal here should be to achieve the coherence and consistency of the conceptual apparatus of the criminal cycle sciences – their categories, concepts and legal terminology, especially in situations where one branch of knowledge (science) uses certain elements of the conceptual apparatus of another. In such cases, the relevant categories of concepts and terms belonging to the class of “interdisciplinary” should be interpreted in the above cases on the basis of the above-mentioned scientific principles. On this basis, we consider it inadmissible to differently define and interpret the same categories, concepts and legal terms used in related (related), but still different sciences of the criminal cycle, and belong to the class of “interdisciplinary”. Crucial in this case is their interpretation in criminal law. This is of particular importance in the sciences to which the subject matter (as their normative-legal basis) is relevant branches of law: criminal, criminal-procedural, criminal executive. These legislative systems must be clearly coordinated and their conceptual apparatus logically consistent, contradictions and different interpretations of the same categories, concepts and terms in these different (but related) branches of law are inadmissible.

Keywords: conceptual apparatus of the criminal cycle sciences; legal categories; legal concepts; legal terminology; differentiation of sciences; integration of sciences; interdisciplinary categories, concepts, terminology.

Рекомендоване цитування: Панов М. І. Про співвідношення і взаємозв'язок понятійних апаратів наук кримінального циклу. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 158–170. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.146.176976>.

Suggested Citation: Panov, M.I. (2019). Pro spivvidnoshennia i vzaïmozv'iazok poniatiinykh aparativ nauk kryminalnoho tsyклу [On the correlation and interconnection of conceptual apparatuses of the criminal cycle sciences]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 146, 158–170*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.146.176976> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 15.08.2019 р.